

Mūsdienu starptautiskās arbitražas tiesības un šķīrējtiesa Latvijā

LL.M.
INGA KAČEVSKA

LU Juridiskās fakultātes lektore,
zvērāta advokāte

Šķīrējtiesa ir sens strīdus izšķiršanas institūts, tomēr starptautiskās komerciālās arbitražas tiesības kā jēdziens pastāv neilgi. Šīs tiesības veidojās kopsolī ar globālās domāšanas attīstību, un kā atskaites punkts tiek minēts 1923. gads, kad Nāciju līga pieņēma Ženēvas protokolu par arbitražas klauzulām¹ un tika izveidota Starptautiskā arbitražas tiesa pie Starptautiskās tirdzniecības kameras.

Tieši pēdējos gados starptautiskā komerciālā šķīrējtiesa ir piedzīvojusi dramatisku attīstību, ko ietekmējis pārrobežu tirdzniecības pieaugums un veiksmīgais mehānisms šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanā un izpildē saskaņā ar 1958. gada Apvienoto Nāciju Organizācijas konvenciju par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu atzīšanu un izpildi². Minētā konvencija regulē ārvalstu šķīrējtiesas līgumu un spriedumu atzīšanu un izpildi, un tā panāca dalībvalstu vienotu viedokli un unificēja arbitražas tiesības, kas savukārt veicināja starptautisko tirdzniecību un strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā.

Nākamais lūzuma punkts bija UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitražas Parauglikuma³ pieņemšana, kas kļuva par paraugu nacionālo likumu izstrādei, kura savukārt veicina nacionālās likumdošanas harmonizāciju⁴. Taču Latvijas likumdevējs ir neatsaucīgs attiecībā uz daudzu juristu aicinājumu izmantot UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitražas Parauglikumu kā bāzi nacionālo tiesību veidošanai, ko var secināt arī pēc jaunā likumprojekta par šķīrējtiesām⁵.

Vērtējot Latvijas likumdošanas un prakses attīstības tendences, hipotētiski piemērojot tās starptautiskam šķīrējtiesas procesam, ar nožēlu ir jākonstatē, ka Latvija netiks rekomendēta kā arbitražai labvēlīga vieta. Turklāt nacionālo normu neatbilstība starptautiskajām normām tikai uz neilgu laiku var iemidzināt tirgus dalībnieku uzmanību, ka viss ir kārtībā un ka šāda kārtība ir "pareizā". Tomēr jau tuvākajā nākotnē šīs neatbilstības vai starptautisko arbitražas tiesību attīstības ignorēšana var šauties atpakaļ kā bumerangs un trāpīt arī pašai valstij. Līdz ar to kā labākais piemērs ir kaimiņu rūgtā pieredze, ko mums vajadzētu paturēt prātā, veidojot jauno likumdošanu un piemērojot tiesības praksi.

Svenska Petroleum Exploration v. Government of Lithuania, Geonafta lieta⁶

1993. gada 28. aprīlī Viņņā tika parakstīts kopuzņēmuma līgums starp Svenska un Geonafta – valsts uzņēmumu, kas vēlāk, 2000. gadā, tika privatizēts. Formāli Lietuvas valdība nebija līguma puse, tomēr līguma pēdējo lapu bija parakstījis arī enerģētikas ministrs, un atsevišķi līguma punkti uzlika pienākumus un saistības Lietuvas valdībai. Līgumā tika iekļauta šāda tiesas izvēles atruna:

"9.2. ja strīds nav atrisināts mierīgās sarunās 90 dienu laikā no brīža, kad saņemta viena Dībinātāja paziņojums par šādu strīdu, strīds ir jāizskata saskaņā ar Dībinātāju līgumu:

- Lietuvas Republikas tiesā,
- neatkarīgā arbitražā Dānijā, Kopenhāgenā, saskaņā ar Starptautiskās tirdzniecības kameras reglamentu angļu valodā [...]"

Rodoties strīdam, Svenska iesniedza prasību pret valdību un privatizēto uzņēmumu Starptautiskajā tirdzniecības kameras šķīrējtiesā. Valdība iebilda šķīrējtiesas jurisdikcijai, jo tā nav līgumslēdzējuse, tādējādi nav arī strīdus puse. Tomēr šķīrējtiesa bija pretējās domās un izskatīja strīdu, piedzenot no atbildētāja zaudējumus par 12 579 000 ASV dolāriem.

Tad Svenska griezās Anglijas tiesā, lai šķīrējtiesas spriedumu izpildītu. Anglijas tiesa, vērtējot šķīrējtiesas jurisdikcijas jautājumu, piemēroja labas ticības principu, pušu nodomu, analizējot pirmslīguma sarunas un pušu uzvedību pēc līguma noslēgšanas. Tiesa konstatēja, ka valdības pārstāvja paraksts uz līguma norāda ne tikai to, ka valdība apstiprina savā kontrolē esošā uzņēmuma Geonafta pilnvaras, bet arī paraksts atrodas tieši zem vārdiem "juridiski un līgumiski saistīts, ja parakstījis šo līgumu", tādējādi Lietuvas Republikas valdība ir puse komercīgumam.

Tomēr, ņemot vērā šķīrējtiesas līguma autonomo dabu, tiesai bija jāizvērtē, vai valdība ir puse arī šim līgumam. Tiesa izskatīja līguma *travaux preparatoires*, kuros puses bija diskutējušas par tiešu valsts kā trešās puses iesaistīšanos līgumā, pie tam pirmajā līguma projekta redakcijā kā strīdu izšķiršanas vieta tiek minēta Starptautiskais ieguldījumu strīdu izskatīšanas centrs. Tomēr vienā no pēdējiem līguma projektiem tika izdzēsta šķīrējtiesas klauzula, kas saistītu valdību, atstājot tikai frāzi "valdība un AB Geonafta atsakās no visām savām suverēnajām tiesībām uz imunitāti" (35. punkts). Lai gan izdzēšanas iemesli tā arī netika konstatēti, tiesa to interpretēja kā nejausību un sasaistīja ar esošo līguma 9.2. punktu – jurisdikcijas izvēles punktu. Tādējādi Anglijas tiesa nolēma: neskatoties uz to, ka šķīrējtiesas atruna ir norādīta kārtībā, kādā risina dībinātāju strīdus, pušu nodoms ir bijis iekļaut arī Lietuvas Republikas valdību kā šķīrējtiesas līguma pusi.

Līdz ar to lēmumā ir norādīts, ka Lietuvas valdību saista gan pamatlīgums, gan šķīrējtiesas līgums, tādēļ tā arī nevar atsaukties uz valsts imunitāti attiecībā uz jurisdikciju, jo valdība no tās ir atteikusies.

Šī lieta ir interesanta ne tikai tāpēc, ka tā skar mūsu kaimiņu valsti, bet tā arī spilgti parāda pēdējo gadu tendences arbitražas tiesībās, galvenokārt saistībā ar šķīrējtiesas līguma formu un valsts imunitāti. Piemēram, minētā lieta skaidri norāda uz to, ka pušu nodoms ir prioritārs spēks pār rakstisko formu, tādējādi šķīrējtiesas līgumi var arī "ceļot". Tradicionāli netiek dalīts šķīrējtiesas līguma būtisko sastāvdaļu ⁷ prioritārais spēks, tomēr pēdējos gados rakstiskā forma transformējas jaunā kvalitātē, proti, tiek izmantoti tiešsaistes līdzekļi un citas modernas tehnoloģijas, kā rezultātā rakstisks ne vienmēr nozīmē parakstītu vai papīra formātu, bet pušu nodoms ir līguma pamatā. Šīs tendences tiek inkorporētas arī starptautiskos dokumentos. Tā UNCITRAL Parauglikumapēdējās redakcijas 7. pantā tiek dotas divas šķīrējtiesas līguma definīcijas. Viena no tām ir balstīta uz paplašinātu rakstisko teoriju, proti, šķīrējtiesas līgums ir rakstisks, ja tā saturs ir saglabāts jebkādā formā, vai tas ir šķīrējtiesas līgums vai pamatlīgums, kas noslēgts mutiski, ar darbībām vai citādā veidā. Savukārt otra piedāvātā definīcija nosaka, ka līgums ir noslēgts, ja pusēm ir bijis abpusējs nodoms, neko neminot par rakstisko formu. ⁸

Tādējādi galvenā šķīrējtiesas līguma sastāvdaļa ir pušu nodoms. Kā konstatēts arī iepriekš minētajā lietā, starptautiskajās arbitražas tiesībās pušu nodoms ir nosakāms, interpretējot gan pašu šķīrējtiesas līgumu, gan arī pušu uzvedību un savstarpējo praksi, un tas tiek tulkots saskaņā ar labas ticības, *contra proferentem* ⁹ un efektīvas interpretācijas (vai *in favor contractus*) ¹⁰ principiem ¹¹. Tieši tādēļ, iztulkojot pušu gribu un vienošanos, var nonākt pie secinājuma, ka šķīrējtiesas līgums ir bijis noslēgts ar pusi, kas ir parakstījusi galveno līgumu un valsts uzņēmuma noslēgts šķīrējtiesas līgums var tikt attiecināts uz valsti ¹².

Valstu un to nodibinājumu ierobežotā imunitāte

Otrs būtisks jautājums, kas tika izvirzīts iepriekš minētajā lietā, ir Lietuvas valdības un tās komercuzņēmuma imunitāte pret iesaistīšanu tiesvedībā. Arī starptautiskajā arbitražā atsevišķiem subjektiem kā valstīm un tās nodibinājumiem pastāv īpašs regulējums attiecībā uz šķīrējtiesas un komerciālo līgumu, tomēr tas var neietekmēt šo līguma spēku, pamatojoties uz starptautiskajās tiesībās šobrīd arvien vairāk atzīto doktrīna par ierobežoto imunitāti. Proti, Apvienoto Nāciju Organizācijas konvencija "Par valsts jurisdikcionālo imunitāti un to īpašumu" ¹³ inkorporē galveno izņēmumu valsts imunitātei. Konvencijas 17. pants nosaka, ja valsts, arī tās atvasinātie orgāni, uzņēmumi utt. iesaistās komerciālos darījumos ¹⁴ ar ārvalsts fizisku vai juridisku personu, tā nevar atsaukties uz savu imunitāti, ja vien līgumā puses nav vienojušās citādi. Tādējādi saskaņā ar šo konvenciju valstis tiek pielīdzinātas parastam komersantam. Geonaftas līgumā skaidri tika noteikts, ka gan uzņēmums, gan arī valdība atsakās no savām suverēnajām tiesībām uz imunitāti, kā rezultātā šķīrējtiesa varēja atzīt arī savu jurisdikciju.

Latvija nav pievienojusies šai konvencijai "Par valsts jurisdikcionālo imunitāti un to īpašumu", tomēr ierobežotu valsts imunitātes piemērošanu ir netieši atbalstījusi Latvijas tiesa, proti, Augstākās tiesas Senāts savā 2007. gada 12. decembra spriedumā analizēja ārvalstu vēstniecības un privātpersonas noslēgtā privāttiesiskā līguma sekas attiecībā uz vēstniecības imunitāti pret Latvijas jurisdikciju. Tiesa norādīja, ka faktiski ārvalsts vēstniecība ir piekritusi uzņemošās valsts jurisdikcijai, jo noslēgtajā civiltiesiskajā līgumā nav nekādas atrunas par imunitāti, un, noslēdzot šādu līgumu, vēstniecība ir identificējusi sevi kā pusi privāttiesiskajā līgumā. ¹⁵

Hipotētiskā lietā, kurā Latvijas iestāde ir noslēgusi komerciālu līgumu, kas satur šķīrējtiesas klauzulu, nevarēs atsaukties ne tikai uz savu imunitāti (ja vien puses nav vienojušās citādi), bet arī uz savu nacionālo likumu vai pat starptautiskajām normām. Proti, pat tad, ja Latvijas Civilprocesa likuma 487. pants nosaka, ka šķīrējtiesā nevar nodot izšķirt strīdus, kur viena puse ir valsts vai pašvaldību iestāde, vai arī šķīrējtiesas nolēmums varētu skart šo iestāžu intereses, tomēr, ja tiek noslēgts starptautisks šķīrējtiesas līgums, puses nevarēs atsaukties uz šo nacionālā procesuālā likuma ierobežojumu. Arī prakse ir apstiprinājusi šādu pieeju. Tā Starptautiskās tirdzniecības palātas Starptautiskā šķīrējtiesa noteica, starptautiskie principi nepieļauj, ka publisko tiesību juridiskās personas varētu pašlaucies uz savas valsts likumu un apstrīdēt valsts noslēgtā šķīrējtiesas līguma spēkā esamību. ¹⁶

Atšķirībā no Lietuvas Latvija ir pievienojusies 1961. gada Eiropas Konvencijai par Starptautisko komercšķīrējtiesu ¹⁷, pie kuras ir izdarījusi atrunu, ka attiecībā uz šīs konvencijas 2. panta pirmo daļu, ka šī daļa netiek piemērota valsts un pašvaldību iestādēm un tām nav tiesību slēgt šķīrējtiesas līgumus saskaņā ar šo konvenciju. Tomēr arī te jāpiebilst, ka valsti saista tiesību princips *pacta sunt servanda*. Pie tam, saskaņā ar Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām ¹⁸ 46. panta pirmo daļu, valsts nav tiesīga atsaukties uz apstākli, ka tās piekrišana līguma saistošajam raksturam ir izteikta, pārkāpjot to vai citu šīs pašas valsts iekšējo tiesību normu attiecībā uz spēju slēgt līgumus, un izmantot šo apstākli par pamatu līguma atzīšanai par spēkā neesošu. Šo normu vērtējot pēc analogijas, jāsecina, ka Latvijas valsts iestāde, kas ir noslēgusi starptautisku šķīrējtiesas līgumu, neskatoties uz nacionālo vai starptautisko normu aizliegumu, būtu saistīta ar šķīrējtiesas atrunu.

Neskatoties, kāds ir starptautisko arbitražas tiesību vai attiecīgi līguma subjekts, tās nodoms izšķirt strīdu šķīrējtiesā ir primārs pār rakstisko formu, imunitāti vai nacionālo likumu. Tā kā šie principi ir starptautiski atzīti, valstis harmonizē arbitražas tiesības, no kā Latvija mērķtiecīgi izvairās, lai gan tā nav pasargāta no starptautisko unificētu dokumentu piemērošanas. Līdz ar to ir jāsecina, ka starptautisko arbitražas tiesību attīstības tendences agri vai vēlu, ja ne caur likumdošanu, tad caur praksi būs jāpieņem arī Latvijai, kā tas ir noticis jau Lietuvā, tomēr prakses gadījumā tas var būt sāpīgāk, nekā realizējot un pieradinot sabiedrību jau tagad caur atbilstošu nacionālo likumdošanu. ■

¹ Protocol on Arbitration Clauses. Signed in Geneva 24 September 1923, 27 L.N.T.S. 157 (1924), No. 678.

² Ņujorkas konvencija par ārvalstu šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildīšanu: LR starptautiskais līgums. Latvijas Vēstnesis, 01.04.2003., Nr. 50. Starptautiskā citēšana: 330 U.N.T.S. 38(4738) 1958.

³ U.N. Doc A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985.

⁴ ANO Ģenerālā asambleja ir rekomendējusi, ka visām valstīm ir jāapsver tā inkorporēšana savā nacionālajā normatīvajā bāzē – Ģenerālās asamblejas rezolūcijas: A/RES/40/72, 01.12.1985., kā arī GA/RES/61/453, 04.12.2006. UNCITRAL Parauglikumsir iestrādāts šādu valstu nacionālajos normatīvajos tiesību aktos: Austrālija, Azerbaidžāna, Bahreina, Bangladeša, Baltkrievija,

Bermudu salas, Bulgārija, Kanāda, Čīle, Horvātija, Kipra, Ēģipte, Vācija, Grieķija, Gvatemala, Ungārija, Indija, Irāna, Īrija, Japāna, Jordāna, Kenija, Lietuva, Madagaskara, Malta, Meksika, Jaunzēlande, Nigērija, Norvēģija, Omāna, Paragvaja, Peru, Filipīnas, Koreja, Krievija, Singapūra, Spānija, Šrilanka, Taizeme, Tunisija, Ukraina, Zambija, Zimbabve, atsevišķos ASV štatos (Kalifornija, Konetikuta, Ilinoisa). Skat.: Status. 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. Pieejams: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration_status.html

⁵ Šķīrējtiesas likums: LR likumprojekts datēts ar 05.08.2008. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2007-08-23&dateTo=2008-08-22&text=%C5%A0%C4%B7%C4%ABr%C4%93jtiesu+likums&org=0&area=0&type=0> [skatīts 06.10.2008.].

⁶ England and Wales Court of Appeal lieta: [2006] EWCA Civ 1529 Svenska Petroleum Exploration AB, Government of the Republic of Lithuania, AB Geonafra [2006].

⁷ Būtisko elementu uzskaitījums ir rodams Ņujorkas konvencijas II pantā, kas nosaka, ka līgumu definē kā rakstisku līgumu, saskaņā ar kuru puses apņemas nodot šķīrējtiesām jebkuru vai visus strīdus, kas radušies vai var rasties starp tām saistībā ar līgumiskām vai citām tiesiskajām attiecībām. Tātad pusēm ir jābūt nodomam izskatīt strīdu šķīrējtiesā, un šim nodomam, konvencijas izpratnē, ir jāmaterializējas rakstiskā šķīrējtiesas līgumā.

⁸ Papildināts 2006. gadā. Skat. tekstu un komentārus: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf [skatīts 06.10.2008.].

⁹ Principa būtība ir, ka līgums jātulko par sliktu tai pusei, kura sastādījusi to. Piemēram, UNIDROIT Starptautisko Komerclīgumu Principu 4.6 pants.

¹⁰ Principa pamatā ir noteikums: ja klauzula var tikt interpretēta divos dažādos veidos, jādod priekšroka tai interpretācijai, kas nosaka, ka klauzula ir spēkā, nevis tai, kas nosaka, ka tā nav spēkā. Skat. arī: Preliminary Award ICC case No. 2321 (1974), Two Israeli companies v. Government of an African state, International Yearbook of Commercial Arbitration p. 133 (1976).

¹¹ Gaillard E. et al International Commercial Arbitration, Kluwer Law International, 1999, § 476.

¹² Skatīt arī: ICC spriedums lietā 3493 (1983) SPP v. Arab Republic of Egypt. IX Yearbook of Commercial Arbitration, 1984, p. 111; ICC spriedums lietā Nr. 8035 (1995) Party to an oil concession agreement v. State u.c.

¹³ Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. Official records of the General Assembly, 59 Session, Supplement No. 49, A/59/49, adopted by the General Assembly of the United Nations on 2 December 2004. Nav spēkā. Saskaņā ar Konvencijas 30. pantu, Konvencija stājas spēkā 30. dienā, kad to ratificējušās 30 valstis. Šobrīd Konvenciju ratificējuši viena valsts (Norvēģija) un parakstījušās 28 valstis uz 16.05.2007. (tai skaitā Igaunija, Austrija, Beļģija, Ķīna, Somija, Islande, Libija, Madagaskara, Maroka, Paragvaja, Portugāle, Rumānija, Senegāla, Slovākija, Zviedrija, Timora, Apvienotā Karaliste un Īrija pēc http://untreaty.un.org/English/Notpubl/English_3_13.Pdf).

¹⁴ 1. pantā inkorporēta definīcija "komerciāls darījums" – jebkāds pirkuma pārdevuma vai pakalpojumu komerciāls līgums vai darījums, jebkāds aizņēmuma līgums vai cits finansiālas dabas darījums, ieskaitot jebkāds garantijas, kompensācijas saistības attiecībā uz šādu aizdevumu vai darījumu; jebkāds cits komerciāla, industriāla, tirdzniecības vai profesionālas dabas līgums vai darījums, neieskaitot darba līgumus. 1. panta otrās daļas piebilde: lai noteiktu, vai līgums/darījums ir komerciāls, primāri ir jāskatās uz darījuma dabu, bet jāņem vērā arī tā mērķi, ja puses ir par to vienojušās, vai arī tiesas vietas prakse nosaka, ka mērķis ir saistošs, lai noteiktu ne- komerciālo darījuma raksturu. Šāda daļas inkorporācija ir kompromiss starp dažādiem viedokļiem, tomēr tās piemērošanas apjoms un principi var radīt dažādu piemērošanas praksi.

¹⁵ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 12. decembra spriedums lietā Nr. SKC-237. Nav publicēts.

¹⁶ ICC starptautiskās šķīrējtiesas spriedums Nr. 6162 (1990) Yearbook Commercial Arbitration, Volume XVII 1992, 153. lpp.

¹⁷ European Convention on the International Commercial Arbitration, 484 UNTS 364. Eiropas konvencija par Starptautisko komercšķīrējtiesu: LR starptautiskais līgums. Latvijas Vēstnesis, 12.02.2003., Nr. 23, uz 30.04.2005. 30 dalībvalstis – ANO līgumu datubāze. Pieejams: <http://untreaty.un.org/English/treaty.asp>.

¹⁸ Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām: LR starptautiskais līgums. Latvijas Vēstnesis, 03.04.2003., Nr. 52.